

Entrevista a Maria Monclús Barberà (1920-2012): “Les universitats han de ser llocs per aprendre, però també per a treballar en igualtat”

Maria Monclús, lleidatana de naixement, es va llicenciar en ciències naturals per la Universitat de Barcelona (1945), institució a la qual va estar vinculada pràcticament durant tota la seva vida professional. Va dedicar la seva carrera a l'estudi de mosques *Drosòfila* juntament amb el seu marit, el també genetista Antoni Prevosti. El seu treball la va portar a participar en congressos nacionals i internacionals, i a realitzar diverses estades, fins i tot en centres de l'altre costat de l'Atlàntic. Una de les seves estades més rellevants per al desenvolupament de la genètica de poblacions de *drosòfila*, la seva àrea de coneixement, va ser a la Universitat de la Llacuna, a Tenerife (curs 1969-1970). Aquesta estada li va permetre recórrer l'illa i viatjar a Madeira juntament amb el seu marit, la seva filla Marta i el seu fill Antoni. Allí capturà mosques de dues espècies fins aleshores desconegudes i que ella va descriure per a la comunitat científica: *Drosophila guanche*¹ i *Drosophila madeirensis*².

Maria Monclús y Antoni Prevosti durant una sortida de camp a San Carlos de Bariloche (Argentina, 1981). Fotògraf: Lluís Serra. Font: Fons CRAI UB. Cortesia de Francesc Mestres

En un salt temporal, viatgem al desembre de 1999 per conèixer a Monclús, ja jubilada. Des del seu antic laboratori de la Universitat de Barcelona, ens convida a seure en una de les cadires que un dia van ser les de la seva segona casa i s'ofereix a respondre amablement a les nostres preguntes.

P1. Com van reaccionar a casa teva quan els vas dir que volies estudiar ciències?

Força bé, tot i que al meu pare li hauria agradat que estudiés farmàcia enlloc de ciències naturals però, jo ho tenia clar, m'agradaven els ocells i les plantes i m'hi volia dedicar de ple. Durant els anys de la guerra, com que la Universitat estava tancada, per aprofitar el temps, vaig estudiar magisteri. L'ensenyament sempre ha estat una altra de les meves grans passions.

P2. Et vas considerar afortunada que donessin suport als teus estudis?

La veritat és que no m'ho vaig plantejar. Tant la meva germana Marta com jo vàrem voler estudiar i vam comptar amb el suport de la nostra família. A casa meva els nens i les nenes sempre jugàvem junts, i no hi havia gaire diferències entre nosaltres, però les que hi havia em molestaven Ara te n'explicaré una de grossa... recordo que quan encara era una nena un bon dia vaig decidir que ja no portaria més arracades. Si els nens no en portaven, per què nosaltres sí? Ho vaig decidir sent una nena que no aixecava un pam de terra i és una decisió en la que m'he mantingut durant tota la vida³

¹ Monclús, María (1976). Distribución y ecología de drosofilidos en España. II. Especies de *Drosophila* de las Islas Canarias con la descripción de una nueva especie. Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural (Biología), 74: 197-213.

² Monclús, María (1984). *Drosophilidae* of Madeira, with the description of *Drosophila madeirensis* n.sp. Sonderdruck aus Z. f. Zool. Systematik u. Evolutionsforschung, 22 (2): 94-103.

³ Marta Prevosti Monclús, Comunicació personal, 4 de juliol de 2021

P3. Què recordes dels teus anys de vida universitària?

Van ser uns anys molt intensos, però molt bonics. Just havia acabat la guerra civil i els jovent estàvem plens de vida i ganes de fer coses. La universitat era com un poble petit, ens coneixíem tots, els de ciències i els de lletres. Allà vaig conèixer les meves grans amigues: la Montserrat Bassedas, la Conxita Carbó, la Maria Serra, la Maria Mir i la Maria Ral. Amb elles he mantingut sempre un vincle molt especial.

P4. Sí? Explica'ns una mica més sobre aquest vincle, sobre vosaltres!

Érem un grup d'amigues molt unit que s'havia forjat a les aules de la universitat, on compartíem el dia a dia. Després cadascuna va emprendre el seu propi camí, és clar, i no ens veiem tant, però sempre buscàvem les nostres estones per estar totes soles, sense fills i sense marits. Era un espai d'alliberament en que totes ens sentíem còmplices per a explicar els nostres neguits i preocupacions i de pas riure una bona estona...

P5. Com recordes els teus inicis en el món de la ciència i la investigació? Què et va fer decantar per l'estudi de mosques *Drosophila*, i per *Drosophila subobscura* en concret?

Doncs al principi no vaig començar a estudiar mosques *Drosophila*, ningú ho feia a Barcelona ni a Espanya en general. Just després de llicenciar-me vaig començar a treballar com a becària a la secció d'Antropologia de l'Institut Bernardino de Sahagún (CSIC). Allà vaig coincidir amb l'Antoni, amb qui em vaig acabar casant (rialles). Ell va fer una tesi doctoral d'antropologia, tot i que llavors ja estava interessat per la genètica⁴. Junts vam començar a treballar en la seva tesi, un estudi sobre la influència de la classe social en el creixement de nenes i nens en edat escolar. Jo m'ocupava d'anar a les escoles de nenes a mesurar-les i l'Antoni ho feia a les dels nens. Després de casar-nos, el 1949, vam anar de lluna de mel a l'Institut d'Hidrobiologia Marco Marchi de Pallanza (Itàlia), a prop del Lac *Maggiore*, gràcies a una beca que el CSIC li havia concedit a l'Antoni. Ens vàrem enamorar del llac i de les mosques. Vam aprendre les tècniques per capturar-les i a estudiar-les⁴, tant al camp com al laboratori. També vam aprendre força sobre la teoria de genètica de poblacions, com la seva taxonomia i el seu comportament els hi permetien adaptar-se a l'ambient. L'Antoni i jo compartíem la mateixa passió per la natura i l'excursionisme, i treballar amb les *Drosophila subobscura* era una oportunitat perfecta per gaudir d'aquestes dues passions. Aquestes mosques són salvatges, viuen allunyades de la civilització, a diferència de les melanogaster, les seves parents més conegudes, que viuen amb les persones, dins de les seves cases, en edificis, en laboratoris i fins i tot en cellers⁵!

P6. Quins problemes o dificultats destacaries durant la teva vida com a científica?

N'hi va haver moltes! Però la més rellevant probablement era que el sou era molt escàs. Per això tant jo com el meu marit fèiem classes per a complementar el sou d'investigadors del CSIC. Jo era professora a l'escola del Reial Monestir de Santa Isabel, a Sarrià, però ho vaig deixar quan va néixer el meu fill Antoni, amb el nen i la feina d'investigadora em faltava temps. L'Antoni feia classes al col·legi alemany de Barcelona, on van estudiar la meva filla i els meus dos fills. I així vam anar fent.

P7. Es podria dir que deixar l'escola va significar renunciar a una de les teves passions per a conciliar la teva vida laboral i familiar? Com t'ho vas fer per conciliar l'àmbit domèstic i el professional?

Conciliar... això són coses d'ara, abans es feia i ja està. És veritat que em va saber greu deixar l'escola, però sempre em vaig mantenir vinculada a l'ensenyament d'una manera o una altra... A la universitat m'ocupava

⁴ Per a saber més sobre les tècniques de treball de camp i de laboratori de *Drosophila subobscura* vegeu l'article Monclús, María (1964). Distribución y ecología de drosophilidos en España. I. Especies de *Drosophila* de la región catalana. *Genética Ibérica*, 16: 143-165.

⁵ Vegeu l'article de Monclús, María i Prevosti, Antoni (1978-1979). Cellars habitat and *Drosophila* populations. *Genética Ibérica*, 30-31, 189-201.

de les pràctiques, i també en altres llocs on l'Antoni i jo vam viatjar per posar a punt nous laboratoris de genètica. Per exemple, a Tenerife i Sardenya. Gaudeixo molt explicant... Després, compaginar o, com dius tu, conciliar, la família i la feina... Doncs bé, jo al laboratori hi anava perquè volia. Bé, és veritat que, també, perquè podia. Teníem una assistenta que m'ajudava amb les feines de casa. Si no, és veritat que hauria estat més difícil per a mi, amb els nens petits. A més, vaig tenir molta sort de poder comptar amb l'ajuda de la meva germana Marta, que es va quedar amb els nens sempre que ho vam necessitar, sobretot quan marxàvem de congrés.

P8. Parlant de congressos, en recordes algun en especial? A mi, per exemple, m'ha cridat molt l'atenció. Mentre llegia sobre la teva biografia acadèmica, el dotzè Congrés internacional de Genètica a Tòquio (1968). ¿Què ens pots dir d'aquestes jornades?

Van ser unes jornades molt amenes on vaig aprendre moltíssimes coses. Ens ho vam passar molt bé. Fins i tot vaig aprendre a fer origami i cal·ligrafia japonesa (rialles).

P9. Sí. I més enllà de l'Origami i la cal·ligrafia japonesa, va ser en aquest congrés quan Toyohi Okada et va convidar a participar en la primera conferència internacional sobre taxonomia de *Drosophila*, veritat? Quin impacte va tenir sobre la teva carrera professional?

Ah, sí, sí. Va ser en aquest congrés. Gràcies a aquesta reunió vaig estrènyer relacions amb col·legues de disciplina com Kostas Krimbas, de la Universitat d'Atenes, John Beardmore, de *l'University College of Swansea*, Leónidas Tsacas, del *Centre National de la Reserche Scientifique*, o Walter Hackman, del *Zoological Museum de la Universitat de Helsinky*. També vaig conèixer a Theodosius Dobzhansky. Amb alguns d'ells vaig iniciar una bonica relació professional i personal que es va anar teixint al llarg dels anys.

P10. Ara que comentes això, he llegit que en la investigació sobre genètica de poblacions de *Drosophila* hi ha una xarxa acadèmica molt robusta a tot el món, també al continent americà, on destaquen Danko Brnic (U. Santiago de Xile), Theodosius Dobzhansky (U. Rockefeller), Eliot Spiess (U. de Minnessota). A Espanya, Marcos Báez i Vicente Martínez, de la Universitat de la Llacuna, i també el teu marit, Antoni Prevosti. T'has sentit alguna vegada una dona aïllada en un món d'homes?

No, la veritat és que no. En realitat, érem moltes dones⁶, tot i que els nostres noms són menys coneguts i menys visibles, per dir-ho d'alguna manera. De fet, moltes, estaven casades amb altres genetistes, igual que jo. Luretta D. Spiess, per exemple, estava casada amb Eliot Spiess. Bé i el mateix Theodosius Dobzhansky, estava casat també amb una genetista que sempre treballava amb ell, la Natasha Sivertzeva-Dobzhansky. No les vaig conèixer en persona però sí a través dels seus inspiradors treballs. Durant les meves estades de recerca vaig conèixer altres companyes amb qui vaig establir amistat, com l'Anita (Ana María González Matilla), de la Universitat de la Llacuna, i la Miriam Budnick, de la Universitat de Xile.

P11. Deu n'hi do... Per què penses que les coneixem – o que us coneixem - menys?

-És una qüestió de gènere...Els directors dels laboratoris i grups de recerca solien ser sempre homes. El que passava també és que moltes de nosaltres treballàvem amb els nostres marits i moltes vegades eren ells els que tenien els llocs de treball i feien carrera. En els meus temps, les dones ho teníem més difícil per desenvolupar les nostres carreres, i per tant es feia més difícil que ens féssim un nom públic...

⁶ Per a saber més sobre les dones en genètica de poblacions de *Drosophila* vegeu Velasco Martín, Marta (2020). Women and partnership genealogies in *Drosophila* population genetics. *Perspectives on Science*. 2019; 28 (2): 277-317.

No cregueis que és només una cosa del passat... Això també passa ara. Margaret Rossiter, que és historiadora, considera que l'absència de reconeixement dels treballs de les dones és característica de la societat patriarcal i l'anomena "efecte Mateu-Matilda"⁷.

Explica en què consisteix l'efecte Mateu-Matilda, sisplau. Ho trobo molt interessant!

En realitat, són dos efectes interrelacionats. Primer es va descriure l'efecte Mateu (1968): els científics que ja tenen llocs eminents reben més reconeixement que els desconeguts que fan la mateixa feina. Per posar en valor la doble discriminació que pateixen les dones, al 1993, Margaret Rossiter va encunyar el terme "Efecte Matilda" per a parlar de com la feina i el reconeixement de les dones científiques s'atribueix als seus col·legues homes.

Que interessant i necessari és posar-li un nom a aquest efecte...Potser dir les coses pel seu nom és fer una primera passa per a que aquesta situació s'acabi revertint...

P12. Hem parlat de diverses parelles científiques. L'Antoni i tu també en vau ser una. ¿No?

Sí, està clar que sí.

P13. Com us les vau arreglar durant tots aquests anys? ¿Vau treballar sempre junts, en els mateixos projectes, o vau ser investigadors independents que col·laboraven?

Les dues coses, suposo. Jo tenia més traça diferenciant les mosques, esbrinant la seva espècie, hi tenia facilitat; i m'ocupava molt d'això. Quan sortíem al camp, les classificava allà mateix, veient els seus cossos i després ho comprovava al laboratori. M'encantava endevinar a quina espècie pertanyia el que jo anomenava "casos dubtosos", encara que em portés temps, de vegades anys. Així vaig descriure dues espècies molt semblants a *D. subobscura* però no del tot, ja saps, no et vull avorrir amb això: *D. guanche* i *D. madeirensis*. Les vaig anomenar així perquè les vam capturar a Tenerife i Madeira. Per això tinc algunes publicacions pròpies. També en té l'Antoni (més que jo). Però la veritat és que és difícil diferenciar el nostre treball... Treballàvem colze amb colze i ens ajudàvem mútuament. Ens portàvem molt bé, es podria dir que érem una parella molt ben avinguda (rialles) i això ens ajudava en el nostre treball.

P14. Pel que dius, els dos treballàveu junts en les vostres investigacions, però mai vau tenir llocs de treball iguals. De fet, si no estic equivocada, vas tenir diversos contractes temporals al CSIC i, de vegades, ni tan sols això. T'ha molestat aquesta diferència entre els vostres càrrecs i el vostre sou?

Hauria preferit treballar de manera regular, penso que hauria estat més just tant per mi com per les companyes de professió, però les circumstàncies em van dur a fer-ho d'aquesta manera. Era molt difícil, en aquella època, que una dona casada optés a llocs professionals qualificats. Tot estava en contra. Fins i tot l'opinió de la societat, de la família, de la gent en general, feien que les dones ens mantinguéssim sempre per sota dels homes. Així doncs, jo vaig optar per fer tot el que pogués, però sense violentar res. Vaig pensar que era millor anar obrint camí poc a poc, amb fermesa i sòlidament. I vaig preparar els meus fills, i la meua filla perquè ells tinguessin un futur més lliure.

P15. Parlant de discriminacions que afecten les dones científiques, creus que poden influir també en la forma en què fem ciència? La genètica, i la taxonomia en concret, parteixen d'uns criteris establerts per una ciència que és androcèntrica. Penses que la genètica hauria d'eixamplar les seves mirades cap a teories alternatives com la teoria *queer*?

⁷ Vegeu Rossiter, Margaret W. (1993). The Matthew Matilda Effect in Science. *Social Studies of Science*, 23(2): 325–341.

Està clar que sí. Ho crec decididament! D'això no se'n parlava a la meua època. Explica-m'ho bé, que m'interessa molt.

La teoria *queer* assenyalava que la identitat de gènere - masculí i femení - i també el sexe - home (mascle) i dona (femella) - són construccions socials basades en diferències percebudes en atributs sexuals, que es consideren dicotòmiques i es tradueixen en jerarquies. Aquestes jerarquies situen a les dones en posicions subordinades, social i biològicament. L'androcentrisme implica la identificació d'allò masculí amb allò humà (l'animal) en general i, al seu torn, l'equiparació del que és humà (i animal) amb allò masculí. És a dir, la constitució del masculí com a norma.

Molt ben vist! Explica com condiciona això la manera de fer ciència, sisplau.

Aquesta manera de pensar els éssers vius i d'estudiar els seus processos biològics i socials està present en totes les etapes del procés investigador. L'androcentrisme condiciona la manera en què es construeixen els conceptes de sexe, cos i les seves diferències, i determina la interpretació científica de la manifestació de l'ésser sexual i la seva percepció individual. És a dir, estableix com es concep el cos de les dones (de les femelles) en tots els seus nivells d'organització, des de les cèl·lules i els òrgans als processos biològics. Per exemple, en el teu cas, el fet d'assignar un sexe a les mosques drosòfiles i fer una descripció taxonòmica passa per establir criteris de mascle i femella segons els seus genitals i altres parts dels seus cossos. Però, què passa amb les mosques que no tenen totes les característiques que haurien de tenir per ser considerades mascles o femelles, o les que tenen caràcters barrejats o diferents a les altres, és a dir, amb drosòfiles intersexuals? Què es pot fer? Què es fa? D'altra banda, també s'ha vist que, moltes vegades, les investigacions estudien els mascles de l'espècie i això pot repercutir en què les femelles estiguin menys estudiades...

Que interessant! Jo estudiava tant mascles com femelles, però sí que és cert que la *Drosophila subobscura* es va descriure a partir d'una característica només pròpia dels mascles. Un conjunt de ramificacions en forma de dent anomenades pintes tarsals que juguen un paper important en la seva sexualitat. Un dels meus primers treballs⁸ va consistir a identificar el nombre de dents com una característica inequívoca per diferenciar les subobscura de les seves parents més properes. Potser això podria ser un biaix androcèntric que s'evitaria tenint en compte la teoria *queer* ...

P16. Per acabar, volia preguntar-te si has pensat en el teu llegat. T'agradaria que els teus documents es conservessin en un arxiu? A la universitat, per exemple?

No crec que ningú estigui interessat en conservar els meus paperots. Tampoc són tan importants. I, segurament, ja estan passats de moda... A més, tampoc tinc un càrrec fix a la universitat. Com bé has dit, he tingut contractes temporals al CSIC i crec que ni tan sols hi hauria l'opció de fer-ho.

Però ets una gran especialista en la classificació sistemàtica de drosòfílids i has descrit dues espècies: *Drosophila guanche* i *Drosophila Madeirenses*. No penses que és prou important com per intentar preservar-ho?

Jo no sé si diria tant com important, la veritat. És cert que estic satisfeta amb la feina que he fet al llarg de tots aquests anys, però no sé si cal conservar alguna cosa. A més, les tècniques han canviat i algunes s'han quedat obsoletes ... Tot i que, també és cert que hi ha moltes descripcions i dades que podrien ser d'utilitat per a les generacions més joves d'investigadors. No sé, potser sí que estaria bé que hi tinguessin accés.

⁸ Monclús, María (1953). Variación geográfica de los peines tarsales de los machos de *D. subobscura*. *Genética Ibérica*, V (3-4): 101-114.

P17.Com creus que els anirà a aquestes noves generacions? Penses que les dones científiques s'enfrontaran als mateixos reptes que tu i les teves col·legues?

M'agrada pensar que s'hauran d'enfrontar a reptes, però que seran diferents... Crec que, com a col·lectiu, a les dones encara ens queda un llarg camí per recórrer per assolir la igualtat en molts temes, però anem fent passes. La ciència és un món difícil, per a nosaltres encara més. Però seguim aquí, a peu de canó. Em sento orgullosa de totes les dones científiques. De les joves, però també de les companyes de la meva generació, que vam obrir pas. Crec que, entre totes, podem fer grans coses. Així ho anem veient ¿no? Ara fa deu anys que la Generalitat va crear l'institut Català de les Dones. És una gran fita, però encara falta molt. Les universitats han de ser llocs per aprendre, però també per treballar en igualtat, si no, quins valors estem transmetent a la societat?

Maria Monclús, ha estat un plaer tenir-te avui amb nosaltres ... Tant de bo els teus clams trobin resposta més d'hora que tard.

Per a saber-ne més...

Serra, L. (2013). *Antoni Prevosti i Maria Monclús: dos naturalistes vocacionals*.

Velasco-Martín, Marta (2017). Moscas y redes: María Monclús y la genética de poblaciones en España. *Arenal. Revista de historia de las mujeres*, 24(2): 349–378.

Velasco-Martín, Marta y Ignaziuk, Ágata (2021). Androcentrismo y ciencia. En *Saberes en Acción* (publicado el 25 de marzo de 2021). Disponible en: <https://sabersenaccio.iec.cat/es/androcentrismo-y-ciencia-es/>

Velasco-Martín, Marta y Santesmases, María Jesús (2021). Ciencia, hogar y trabajo colectivo. En *Saberes en Acción* (publicado el 1 de abril 2021). Recuperat de: <https://sabersenaccio.iec.cat/es/ciencia-hogar-y-trabajo-colectivo/>